

Authors' contribution

Wkład autorów:

- A. Study design/planning
zaplanowanie badań
- B. Data collection/entry
zebranie danych
- C. Data analysis/statistics
dane – analiza i statystyki
- D. Data interpretation
interpretacja danych
- E. Preparation of manuscript
przygotowanie artykułu
- F. Literature analysis/search
wyszukiwanie i analiza
literatury
- G. Funds collection
zebranie funduszy

ORIGINAL ARTICLE

JEL Code: K35, I31

Submitted: September 2024

Accepted: December 2024

Tables: 2

Figures: 1

References: 36

ORYGINALNY ARTYKUŁ
NAUKOWY

Klasyfikacja JEL: K35, I31

Zgłoszony: wrzesień 2024

Zaakceptowany: grudzień
2024

Tabele: 2

Rysunki: 1

Literatura: 36

EFFECTIVENESS OF BANKRUPTCY PROCEEDINGS CONDUCTED VIA THE NATIONAL REGISTER OF DEBTORS PORTAL IN RELATION TO HOUSEHOLDS

EFEKTYWNOŚĆ POSTĘPOWAŃ UPADŁOŚCIOWYCH PROWADZONYCH ZA POŚREDNICTWEM PLATFORMY KRAJOWY REJESTR ZADŁUŻONYCH W STOSUNKU DO GOSPODARSTW DOMOWYCH

Adam Reczuch^{1(A,B,C,D,E,F,G)}

¹Faculty of Economics and Finance, Wrocław University of Economics and Business, Poland

¹Wydział Ekonomii i Finansów, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Polska

Citation: Reczuch, A. (2024). Effectiveness of bankruptcy proceedings conducted via the National Register of Debtors portal in relation to households / Efektywność postępowań upadłościowych prowadzonych za pośrednictwem platformy Krajowy Rejestr Zadłużonych w stosunku do gospodarstw domowych. *Economic and Regional Studies*, 17(4), 676-690. <https://doi.org/10.2478/ers-2024-0037>

Abstract

Subject and purpose of work: The aim of this article is to describe the effectiveness of consumer bankruptcy proceedings conducted remotely via the National Register of Debtors. The digitization of bankruptcy procedures should allow debtors to declare bankruptcy faster and more efficiently and lead to an effective reduction in the number of insolvent consumers and the scale of indebtedness; however, the number of insolvent consumers is still high.

Materials and methods: In that article, analysis is based on critical analysis of the literature, scientific analysis of data on bankruptcy proceedings, the number of over-indebted consumers, the value of their debt, and the relation of consumer debt to GDP and shaping of "grey zone".

Results: Digitization of bankruptcy proceedings has increased the effectiveness of this procedure because the vast majority of applicants are able to declare bankruptcy, and the duration of the proceedings has also been shortened, but almost 2.7 million people remain insolvent, and the value of consumer debt has been constantly increasing.

Conclusions: Online bankruptcy procedures are not able to effectively reduce the phenomenon of household insolvency, which is one of the most important socio-economic challenges. Technological solutions have brought the expected results, but the bankruptcy procedure, despite its numerous liberalizations in recent years, did not reduce the number of over-indebted people and the value of their debt.

Keywords: digitalization, consumer bankruptcy, efficiency

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: Celem niniejszego artykułu jest ocena efektywności konsumenckich postępowań upadłościowych, prowadzonych zdalnie, za pośrednictwem platformy Krajowy Rejestr Zadłużonych. Cyfryzacja procedury oddłużeniowej winna pozwolić dłużnikom na szybsze oraz bardziej sprawne ogłaszanie upadłości i prowadzić do efektywnej redukcji liczby osób niewypłacalnych i tym samym ograniczać zjawisko nadmiernego zadłużenia konsumentów, które nadal utrzymuje się na wysokim poziomie.

Materiały i metody: Rozważania podjęte w tym artykule opierają się na krytycznej analizie literatury przedmiotu oraz danych statystycznych dotyczących postępowań upadłościowych oraz liczby nadmiernie zadłużonych konsumentów i wartości ich zadłużenia oraz relacji zadłużenia w instytucjach finansowych do PKB kraju oraz kształtowania się zjawiska "szarej strefy".

Wyniki: Cyfryzacja postępowań upadłościowych zwiększyła skuteczność tej procedury, gdyż zdecydowana większość wnioskodawców jest w stanie ogłosić upadłość i też uległ skróceniu czas postępowania, aczkolwiek wciąż ponad 2,7 miliona osób pozostaje niewypłacalnych, a wartość zadłużenia konsumentckiego stale wzrasta.

Wnioski: Zdalna procedura upadłościowa nie jest w stanie efektywnie zredukować zjawiska niewypłacalności gospodarstw domowych, który to problem jest jednym z ważnych, współczesnych wyzwań społeczno-ekonomicznych. Nowe rozwiązania technologiczne przyniosły oczekiwane rezultaty, związane z usprawnieniem postępowania upadłościowego, ale procedura oddłużeniowa, pomimo jej licznych liberalizacji w ostatnich latach, nie zmniejszyła liczby osób nadmiernie zadłużonych oraz wartości ich długu.

Słowa kluczowe: cyfryzacja, upadłość konsumentcka, efektywność

Address for correspondence / Adres korespondencyjny: Adam Reczuch (ORCID: 0000-0002-8788-6128; adam.reczuch01@gmail.com); Wydział Ekonomii i Finansów, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Polska.

Journal included in: AgEcon Search; AGRO; Arianta; Baidu Scholar; BazEkon; Cabell's Journalytics; CABI; CNKI Scholar; CNPIEC – cnpLINKer; Dimensions; DOAJ; EBSCO; ERIH PLUS; ExLibris; Google Scholar; Index Copernicus International; J-Gate; JournalTOCs; KESLI-NDL; MIAR; MyScienceWork; Naver Academic; Naviga (Softweco); Polish Ministry of Science and Higher Education; QOAM; ReadCube, Research Papers in Economics (RePEc); SCILIT; Scite; Semantic Scholar; Sherpa/RoMEO; TDNet; Ulrich's Periodicals Directory/ulrichsweb; WanFang Data; WorldCat (OCLC); X-MOL.

Copyright: © 2024, Adam Reczuch. Publisher: John Paul II University in Białą Podlaska, Poland..

Introduction

The use of the Internet has allowed the public administration to perform its tasks in a more expedient, efficient, effective and economical manner, while simultaneously improving the quality of its operations (Romaniuk, 2020). One such example is the computerization of court proceedings, which commenced in the mid-20th century and saw the gradual introduction of legal solutions enabling remote case management through, among other things, electronic signatures (Gołaczyński, 2022).

With regard to insolvency procedures, Regulation (EU) No. 2015/848 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on insolvency proceedings imposes an obligation on member states to introduce a central electronic public access point for information on insolvency proceedings (Article 26 (1) and (2) of the Regulation).

Despite the initial launch date of the platform of February 2018 (Janik, 2018), the implementation of the system encountered significant challenges, resulting in a delayed launch until December 2021. This was when consumers finally were granted the ability to file for bankruptcy via the National Debt Register platform (Rogala, 2022). The remote filing process is now more straightforward than that of paper filing, as online forms facilitate the completion of forms by flagging deficiencies, particularly those of a material nature, thus preventing them from being further processed. This should result in a higher percentage of bankruptcies being declared by the court compared to applications filed in the traditional manner, in which the risk of error when filling out the forms is much higher. The digitization of the judicial process should facilitate the expeditious recognition of bankruptcy petitions and the issuance of decisions on the subject in a more efficient manner. Furthermore, the justification of bankruptcy proceedings may yield positive outcomes in a broader socioeconomic context, influencing a reduction in both insolvent individuals and the value of debts. It should be noted that digitization represents only one aspect of enhancing the efficiency of the bankruptcy procedure, since the legislator has introduced numerous additional measures, such as simplifying the procedure for liquidating assets or expanding the accessibility of these regulations to nearly all debtors.

The objective of this article is twofold: first, to evaluate the extent to which the current solutions have accelerated and increased the efficiency of the debt relief procedure; second, to analyze the impact of the current solutions on the formation of the number of overindebted consumers and the value of their debt.

Methodology

The initial section of the article presents a theoretical analysis of efficiency, particularly in relation to the application of legal institutions, based on a review of the

Wstęp

Dzięki wykorzystaniu Internetu administracja publiczna może szybciej, sprawniej, bardziej efektywnie i taniej realizować swoje zadania, jednocześnie podnosząc ich jakość (Romaniuk, 2020). Jednym z takich przykładów jest informatyzacją postępowań sądowych, nad którą to prace rozpoczęły się jeszcze w połowie ostatniej dekady XX wieku i stopniowo wprowadzano rozwiązania prawne, umożliwiające zdalne prowadzenie spraw sądowych m.in. dzięki podpisowi elektronicznemu (Gołaczyński, 2022).

Jeżeli chodzi o procedury upadłościowe, Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2015/848 z dnia 20 maja 2015 r. w sprawie postępowania upadłościowego, nałożyło na państwa członkowskie obowiązek wprowadzenia centralnego, elektronicznego punktu dostępu publicznego do informacji o postępowaniach upadłościowych (ar. 26 ust. 1 i 2 rozporządzenia). Choć pierwotnie planowano uruchomienie platformy już od lutego 2018 (Janik, 2018), ze względu na problemy z wdrożeniem tego systemu, dopiero od grudnia 2021 konsumenci zyskali możliwość złożenia wniosku o upadłość, za pośrednictwem platformy *Krajowy Rejestr Zadłużonych* (Rogala, 2022). Zdalne złożenie wniosku stało się prostsze niż w formie papierowej, gdyż formularze on-line ułatwiają ich uzupełnianie wykrywając braki, zwłaszcza te o charakterze istotnym, uniemożliwiających ich dalsze procedowanie, co winno skutkować większym odsetkiem ogłoszonych przez sąd upadłości w stosunku do wniosków składanych w sposób tradycyjny, w których to ryzyko powstania błędu przy ich wypełnianiu jest dużo większe. Dzięki cyfryzacji sądy winny szybciej rozpoznawać wnioski o upadłość oraz sprawniej wydawać postanowienia w tym przedmiocie. Ponadto, usprawiedliwienie postępowań upadłościowych może przynieść pozytywne rezultaty w szerszym, społeczno-ekonomicznym wymiarze, wpływając na redukcję zarówno osób niewypłacalnych, jak i wartości zadłużenia. Należy dodać, że cyfryzacja jest tylko jednym z elementów zwiększania efektywności procedury upadłościowej, gdyż ustawodawca wprowadził wiele innych rozwiązań np. uprościł procedurę likwidacji majątku, czy też rozszerzył dostępność tych regulacji niemal dla wszystkich osób zadłużonych.

Celem niniejszego artykułu jest nie tylko ocena, czy i na ile obecne rozwiązania przyspieszyły i zwiększyły skuteczność procedury oddłużeniowej, ale przede wszystkim analiza wpływu obecnych rozwiązań na kształtowanie się liczby nadmiernie zadłużonych konsumentów i wartości ich długu.

Metodyka

Początkowa część artykułu zawiera rozważania teoretyczne na temat efektywności (w szczególności w odniesieniu do stosowania instytucji prawa) w opar-

critical literature on the subject. The following section presents an analysis of statistical data on the number of bankruptcy petitions filed, the number of bankruptcies declared, and the duration of the proceedings, obtained from the Ministry of Justice. Additionally, it includes data on the phenomenon of household over-indebtedness, as revealed by economic information bureaus, and World Bank data on household debt in financial institutions in relation to GDP. Furthermore, it incorporates data on the size of the “shadow economy.”

A critical examination of the scientific literature on the definition and measurement of efficiency

The concept of efficiency in the social sciences has been subjected to a variety of multidimensional and often complex analyses. The concept of efficiency is open to a variety of interpretations. The evaluation of efficiency is dependent on several factors, including the purpose of the evaluation, the resources that are analyzed, and the type of organization and its areas of activity (Głodziński, 2015). In this article, the concept of efficiency is considered in the context of the application of a specific legal institution, namely bankruptcy, to individuals experiencing financial insolvency. The analysis extends beyond purely financial considerations to encompass socio-economic issues.

According to the Polish dictionary, the term “efficiency” signifies productivity, whereas “efficient” is defined as “producing favorable outcomes, productive” (PWN, 2024). In the field of economics, the concept of efficiency is derived from the principle of rational management. It can be defined as the ability to achieve a desired result with the least amount of resources or input (cost) or to obtain the greatest possible output from a given set of inputs (Szymańska, 2010). In economic terms, efficiency means the implementation of a legal framework that aims to minimize losses and maximize the welfare of the largest number of individuals, thus eliminating waste (Wujtarska, 2019). Households will seek debt relief in an effort to minimize the costs incurred, but creditors in these proceedings will be interested in satisfying their debts to the maximum extent possible. For debtors, bankruptcy efficiency is associated with efficient and relatively inexpensive debt relief. However, creditors are hoping for the opposite result, namely, the recovery of their receivables as quickly as possible and to the maximum extent possible. Consequently, their evaluation of efficiency is quite different. Nevertheless, it is possible to adopt a more expansive perspective for evaluating this efficiency, evaluating it from the standpoint of the benefits that will accrue to the economy as a whole. It is accurate to conclude that creditors may experience some degree of financial loss. However, the distribution of this loss among creditors ultimately serves the greater

ciu o krytyczną literaturę przedmiotu. Kolejna fragment zawiera analizę danych statystycznych, obrazujących liczbę zgłoszonych wniosków o upadłość, ogłoszonych upadłości i czasu trwania postępowań, pozyskanych z Ministerstwa Sprawiedliwości oraz dane opisujące zjawisko nadmiernego wzdłużenia gospodarstw domowych, ujawnionych przez biura informacji gospodarczej, a także dodatkowo dane Banku Światowego na temat zadłużenia gospodarstw domowych w instytucjach finansowych w relacji do PKB oraz dane obrazujące rozmiar „szarej strefy”.

Krytyczny przegląd literatury naukowej dotyczącej definiowania i pomiaru efektywności

Pojęcie efektywności w naukach społecznych było poddawane różnym, wielowymiarowym i często złożonym analizom. Jest to zjawisko niejednoznacznie opisywane, gdyż ocena efektywności jest uzależniona od wielu czynników, m.in. celu dokonywania takiej ewaluacji, analizowanych zasobów, czy też typu organizacji i obszarów jej działalności (Głodziński, 2015). W niniejszym artykule, rozważania na temat efektywności są powiązane ze stosowaniem określonej instytucji prawa (upadłości) w odniesieniu do osób niewypłacalnych, w szerszym niż tylko finansowym wymiarze, uwzględniając także kwestie społeczno-ekonomiczne.

Według słownika języka polskiego, efektywność oznacza wydajność, a wydajny to „dający dobre wyniki, wydajny” (PWN, 2024). Efektywność w naukach ekonomicznych wywodzi się m.in. z zasady racjonalnego gospodarowania i oznacza osiąganie danych wyników przy możliwie najniższych nakładach (kosztach) albo uzyskiwanie możliwie jak najwyższego produktu (wyniku) z danej ilości nakładów (Szymańska, 2010). Efektywność w wymiarze gospodarczym oznacza stosowanie takiego prawa, którego celem jest z jednej strony minimalizacja strat (kosztów), a z drugiej maksymalizowanie dobrobytu jak największej liczby osób i tym samym eliminowanie marnotrawstwa (Wujtarska, 2019).

Gospodarstwa domowe będą dążyć do oddłużenia, starając się minimalizować poniesione koszty, ale wierzyciele w tym postępowaniu będą zainteresowani zaspokojeniem swoich należności w najwyższym stopniu. Dla dłużników efektywność upadłości wiąże się z sprawnym oraz relatywnie tanim oddłużeniem, lecz wierzyciele liczą na odwrotny rezultat, czyli możliwie szybkie odzyskanie swoich należności w maksymalnej wysokości, dlatego ich sposób oceny efektywności jest zgoła odmienny. Można jednak przyjąć szerszy pryzmat oceny tejże efektywności, oceniając ją z punktu widzenia korzyści, które odniesie cała gospodarka. Wierzyciele co prawda doznają pewnego uszczerbku, ale alokacją straty wierzycieli w tym przypadku jest osiągnięcie przez społeczeństwo maksymalizacji poziomu dobrostanu gospodarstw domowych (Crawford, 2012), polegającego na przywróceniu płynności finan-

societal interest of maximizing household welfare (Crawford, 2012). This is achieved by restoring liquidity to insolvent consumers, which in turn enhances their wealth and improves the overall economic situation. Furthermore, it is not possible to assess efficiency in Pareto terms (Kozuń-Cieślak, 2013). This is because it is not feasible to achieve an optimal state as a result of bankruptcy, which would not worsen the situation of either the creditor or the debtor. This is due to a number of factors, including high transaction costs. Conversely, the implementation of a more expansive concept, one that considers the social interest, allows us to posit that the debt relief procedure can facilitate an efficient allocation of resources even when assuming an increase in creditor losses. This is because creditors constitute a minority with a strong market position, while the advantage is gained by more numerous and poorer households, who require state support throughout the debt relief process (Moskal, 2003). Therefore, an effective bankruptcy procedure should, first and foremost, significantly enhance the economic standing of households while also contributing to the overall economic recovery. It should be noted that, from a legal point of view, preferential treatment of a particular group does not inherently contravene the principle of equality before the law. This is provided that such preferential treatment is proportionately aligned with the tenets of social justice and the protection of vulnerable individuals (Mrówczyński, 2024).

The well-being of households is linked to both tangible and intangible well-being, which consists of economic components, as well as social (including security, family life, relationships with other people) and health factors, among others, including mental well-being (Mirski, 2009). The term «welfare» is understood to signify the achievement of a specific level of satisfaction. This may have a utilitarian context, but in the scientific literature, there is also a broader concept, originating from Nobel laureate A. Sen, which equates welfare with the attainment of a certain standard of living. This enables the development and flourishing of households, including those with lower incomes (Sen, 1985). It should be noted that the concept of well-being is subjective and varies from one farm to another, depending on factors such as the level of satisfaction and happiness experienced (Kasprzyk, 2012).

In the current era, the accessibility of loans and credits has made fulfilling diverse consumption aspirations a relatively straightforward endeavor. Financial institutions, as evidenced in their promotional materials, portray well-being as an exclusive short-term phenomenon, centered on immediate gratification and driven by human vulnerabilities (Ostapiuk, 2018). Consequently, a number of households may be susceptible to the allure of acquiring a multitude of goods through the use of loans and credit, periodically attaining a certain degree of well-being based on

sowej niewypłacalnym konsumentom, co wpłynie na poprawę ich poziomu zamożności i polepszy ogólną sytuację gospodarczą. Należy też dodać, że ocena efektywności w ujęciu Pareta (Kozuń-Cieślak, 2013), czyli osiągnięcia w wyniku upadłości stanu optimum, nie-pogarszającego sytuacji ani wierzyciela, ani dłużnika, nie jest możliwa, ze względu m.in. na wysokie koszty transakcyjne. Natomiast zastosowanie szerszej koncepcji, uwzględniającej interes społeczny, tj. modelu wymiany dóbr Kaldora-Hicksa, pozwala na przyjęcie, iż procedura oddłużeniowa może dokonywać efektywnej alokacji zasobów nawet przy założeniu rosnących strat wierzycieli, gdyż stanowiącą oni mniejszość, o silnej pozycji rynkowej, a korzyść zyskują liczniejsze i uboższe gospodarstwa domowe, wymagające wsparcia w procesie oddłużenia ze strony państwa (Moskal, 2003). Zatem, efektywna procedura upadłościowa winna przede wszystkim znacząco polepszyć kondycję ekonomiczną gospodarstw domowych, a także wpłynąć na ogólną poprawę sytuacji gospodarczej. Należy w tym miejscu dodać, że z prawnego punktu widzenia, faworyzowanie pewnej grupy osób, nie stanowi naruszenia równości wobec prawa, jeżeli jest znajduje to swoje proporcjonalne oparcie w zasadzie sprawiedliwości społecznej w związku z innymi wartościami np. ochroną jednostek słabszych (Mrówczyński, 2024).

Dobrostan gospodarstw domowych powiązany jest z dobrami materialnym, jak i niematerialnymi, składającymi się z komponentów ekonomicznych, ale również społecznych (m.in. bezpieczeństwo, życie rodzinne, relacje z innymi ludźmi) i zdrowotnych m.in. obejmujących kondycję psychiczną (Mirski, 2009). Dobrostan rozumiany jako osiągnięcie określonego poziomu zadowolenia, co może mieć kontekst utylitarny, ale w literaturze naukowej funkcjonuje też szersza koncepcja, wychodząca się od noblisty A. Sena, zgodnie z którą, dobrostan winien być utożsamiany z pewnym osiągnięciem pewnego standardu życia, umożliwiającego rozwój i rozkwit gospodarstw, również tych uboższych (Sen, 1985). Należy też dodać, że pojęcie dobrostanu ma charakter zindywidualizowany oraz zmienny dla każdego gospodarstwa w zależności od m.in. stopnia zadowolenia oraz szeroko rozumianego szczęścia (Kasprzyk, 2012).

Współcześnie, dzięki dostępności kredytów i pożyczek, realizacja różnych aspiracji konsumpcyjnych jest dosyć łatwa i też instytucje finansowe w reklamach kreują dobrostan jako stan wyłącznie powiązany ze sferą doraźnych, krótkoterminowych przyjemności, bazując na ludzkich słabościach (Ostapiuk, 2018). W konsekwencji, szereg gospodarstw domowych może ulegać zbyt łatwej pokusie nabywania rozmaitych dóbr, przy wykorzystaniu pożyczek i kredytów, osiągając okresowo pewien poziom dobrostanu, oparty na zbyt wysokim poziomie konsumpcji, co może prowadzić do niewypłacalności w dłuższej perspektywie czasu. Dążąc do dobrostanu, gospodarstwo domowe winno wybrać

excessive consumption, which can ultimately result in insolvency over time. In pursuing well-being, it is advisable for a household to adopt a long-term orientation, aligning its actions with its core values rather than immediate needs. An increase in household well-being also results in an improvement in the overall economic situation and social welfare. This is because households are a crucial element of any economic system, serving as a source of labor, facilitating production growth, and participating in the market for consumer goods and financial services.

In each case, debt relief should facilitate the restoration of the household to a state of normalcy, enabling its members to resume their usual activities in various spheres of socio-economic life and to improve their economic condition. As a result of debt relief, an insolvent household is able to resume earning seizure-free income, accumulating nonenforceable assets, and utilizing credit services. For consumers pursuing long-term objectives, the restoration of full liquidity is of particular importance, as it allows them the opportunity to gradually improve their economic standing. Debt relief enables households to regain access to their key market segments:

- a) The consumer goods market is comprised of individuals with higher, nonseizable incomes and the ability to accumulate wealth.
- b) The financial services market, including the ability to accumulate capital in seizure-free bank accounts and access loans and transaction services without restriction.
- c) The labor market: The absence of pending bailiff enforcement will facilitate the undertaking of legal and stable work, thereby mitigating the risk of seizure and loss of income.

The benefits of debt relief as previously outlined should exceed the costs, including loss of property assets and reduced income during the repayment plan, as well as court costs. The author of this article posits that it is not feasible to quantify efficiency through technical analysis and monetary valuation. This is particularly true in the case of complex research subjects, as evidenced by the reservations surrounding the marginal account (Johnes, 2018). Furthermore, there is currently a dearth of statistical data pertaining to the financial implications of debt forgiveness for both debtors and creditors, which hinders the ability to conduct accurate calculations. Furthermore, it is important to consider that households serve not only economic functions, but also social functions, including child care and procreation, which are particularly salient in the context of this entity. Consequently, assessing the efficacy of household debt relief requires a more comprehensive evaluation than a simple economic-financial calculation. For households, it is of greater importance to attain a certain level of well-being that will facilitate the stable performance of social functions.

orientację długookresową, koncentrując się na swoich kluczowych, a nie doraźnych potrzebach. Rosnący dobrostan gospodarstw domowych, prowadzi także do poprawy ogólnej sytuacji gospodarczej i dobrobytu społecznego, gdyż podmioty te stanowią kluczowy element każdego systemu ekonomicznego, zarówno jako dostawcy siły roboczej, umożliwiającej wzrost produkcji, jak i uczestnicy rynku dóbr konsumpcyjnych oraz usług finansowych.

Oddłużenie w każdym przypadku winno przywrócić gospodarstwu domowemu prowadzenie normalnej aktywności w różnych sferach życia społeczno-gospodarczego i poprawić jego kondycję ekonomiczną. Niewypłacalne gospodarstwo domowe w wyniku oddłużenia odzyskuje możliwość uzyskiwania wolnych od zajęć dochodów, gromadzenia niepodlegającego egzekucji majątku, a także możliwość korzystania z usług kredytowych. Przywrócenie pełnej płynności finansowej jest szczególnie ważne dla konsumentów ukierunkowanych na realizację celów długoterminowych, którzy odzyskują szansę na stopniową poprawę kondycji ekonomicznej. Oddłużenie przywraca gospodarstwu domowemu dostęp do kluczowych dla nich segmentów rynku:

- a) Rynku dóbr konsumpcyjnych (wyższe, niepodlegające zajęciu dochody i możliwość gromadzenia majątku).
- b) Rynku usług finansowych, w tym możliwość gromadzenia środków pieniężnych na wolnych od zajęć kontach bankowych oraz zaciągania kredytów i swobodnego korzystania z usług transakcyjnych.
- c) Rynku pracy – brak toczącej się egzekucji komorniczej będzie umożliwiał podejmowanie legalnej i stabilnej pracy, bez ryzyka zajęcia wynagrodzenia oraz obniżenia dochodów.

Wskazane powyżej korzyści wynikające z oddłużenia winny przekraczać koszty (m.in. utracone aktywa majątkowe i zredukowane dochody w trakcie realizacji planu spłat oraz koszty sądowe). Zdaniem autora tego artykułu, nie jest w tym przypadku możliwy pomiar efektywności przy zastosowaniu analizy technicznej i miernika w postaci pieniądza np. w ujęciu rachunku marginalnego, które to zresztą analizy rodzą wiele wątpliwości w przypadku bardziej złożonych obiektów badawczych (Johnes, 2018). Ponadto, aktualnie brakuje danych statystycznych na temat kosztów poniesionych przez upadłych oraz wierzycieli w relacji do wielkości umorzonego zadłużenia, aby dokonać odpowiednich wyliczeń. Należy też mieć na uwadze, że gospodarstwa domowe oprócz funkcji ekonomicznych, spełniają także inne funkcje społeczne, w tym wychowawcze i prokreacyjne, które to w przypadku tego podmiotu są ważniejsze. Zatem, ocena efektywności oddłużenia gospodarstw domowych wymaga nieco szerszej oceny niż tylko ekonomiczno-finansowa kalkulacja. Dla gospodarstw domowych bardziej kluczowe jest osiągnięcie pewnego dobrostanu, który pozwoli na stabilną realizację funkcji społecznych.

An increase in the number of bankruptcies has the potential to bring about positive changes at the macroeconomic level. The removal of debt obligations will eliminate the incentive for debtors to engage in the informal or "shadow economy" to avoid income garnishment. This will facilitate their transition to formal employment within the official labor market, leading to an increase in tax revenue and a reduction in registered unemployment.

The following considerations are based on the legal institution of consumer bankruptcy. Consequently, subsequent theoretical considerations will focus on the efficiency of legal applications. In the context of legal procedures, two interrelated levels of analysis emerge: effectiveness and efficiency. First, legal institutions must be effective, that is, they must achieve a specific goal that can be considered legitimate and satisfactory (Derlatka, 2021).

In the field of economic science, the scope of reflection is more extensive, and the analysis is not only concerned with examining the compatibility of the purpose of a given regulation with the result but also assumes a certain measurable, positive outcome that can have a broader social dimension. This outcome can improve the condition of bankrupt households and create conditions for stable macroeconomic development. The effectiveness of the debt relief procedure depends on the ability of consumers to file for bankruptcy. The economic effectiveness of this institution can be gauged by evaluating whether the bankruptcy procedure leads to a reduction in the number of insolvent consumers and a reduction in the scale of household debt. This, in turn, affects the stabilization of the entire economic system in Poland.

The potential to evaluate the efficacy of disparate legal institutions is a topic of investigation within the context of various theoretical frameworks, including those derived from economic analysis of law. Initially, representatives of the Chicago school of thought were circumspect about the concept of maximizing social welfare through appropriate changes in the law, given the uncertain impact of new regulations on the formation of human attitudes (Guzik, 2017). However, more recent and progressive strains within this school of thought engage in a more expansive examination of the efficacy of wealth redistribution and welfare enhancement resulting from the implementation of specific legal institutions (Mercuro and Medema, 1997).

The findings of studies conducted by representatives of this school indicate a correlation between utility maximization and equilibrium. The interaction of numerous consumers seeking to maximize utility results in a state of equilibrium, which in turn facilitates efficiency, namely the coordinated exchange of goods and the optimal functioning of the entire economy (Cooter and Ulen, 2010).

Zwiększanie się liczby upadłości niesie pozytywne zmiany także w wymiarze makroekonomicznym. Dzięki pozbyciu się balastu zadłużenia dłużnicy nie będą musieli szukać zatrudnienia w „szarej strefie”, aby uniknąć egzekucji części swoich dochodów, mogą podejmować zatrudnienie w ramach oficjalnego rynku pracy, co przyczyni się do wzrostu płaconych podatków, a także spadku rejestrowanego bezrobocia.

Rozważania podjęte w tym artykule koncentrują się wokół instytucji prawnej, tj. upadłości konsumenckiej, dlatego główna część dalszych rozważań teoretycznych będzie obejmować zagadnienia z zakresu efektywności stosowania prawa. W przypadku procedur prawnych mamy do czynienia z dwoma nakładającymi się na siebie płaszczyznami – skuteczności i efektywności. Instytucje prawne powinny być przede wszystkim skuteczne, tj. czyli realizować określony cel, który możemy uznać za słuszny i zadowalający (Derlatka, 2021).

W spektrum nauk ekonomicznych, refleksja podejmowania jest szerszej i analiza dotyczy nie tylko badania zgodności celu danej regulacji z rezultatem, ale zakłada pewien mierzalny, pozytywny wynik, który może mieć szerszy wymiar społeczny, zarówno poprawiając kondycję samych upadłych gospodarstw domowych, ale też tworząc warunki do stabilnego rozwoju makroekonomicznego. Skuteczność procedury oddłużeniowej oznacza, iż konsumenci są w stanie sprawie ogłosić upadłość, zaś badanie ekonomicznej efektywności tej instytucji sprowadza się do oceny czy procedura upadłościowa powoduje redukcję liczby niewypłacalnych konsumentów i zmniejszenia skali zadłużenia gospodarstw domowych, a przez to wpływa na stabilizację całego systemu ekonomicznego w Polsce.

Możliwości pomiaru efektywności poszczególnych instytucji prawa w szerszym ujęciu są przedmiotem badań w ramach rozmaitych koncepcji wywodzących się m.in. z ekonomicznej analizy prawa. Początkowo, przedstawiciele kluczowej szkoły chicagowskiej z rezerwą podchodzili do koncepcji maksymalizacji dobrobytu społecznego poprzez odpowiednie zmiany prawa, gdyż wpływ nowych regulacji na kształtowanie postaw ludzkich jest wątpliwy (Guzik, 2017). Aczkolwiek, nowsze i bardziej progresywne nurty tej szkoły, podejmują szerszą refleksję nad efektywnością redystrybucji dóbr i poprawą dobrobytu w wyniku wprowadzania określonych instytucji prawnych (Mercuro i Medema, 1997).

Badania prowadzone przez przedstawicieli tej szkoły dowodzą, że istnieje powiązanie pomiędzy maksymalizacją użyteczności a równowagą. Interakcja wielu konsumentów, dążących do maksymalizacji użyteczności, popycha je w kierunku równowagi, a równowaga prowadzi z kolei do efektywności, czyli skoordynowanej wymiany dóbr i lepszego funkcjonowania całej gospodarki (Cooter i Ulen, 2010).

Zatem, efektywność winna przyczyniać się do osiągnięcia równowagi pomiędzy gospodarstwami domo-

Therefore, efficiency should contribute to the equilibrium between households and their creditors, even when some households engage in overconsumption and their creditors occasionally take actions that are perceived as unfair, such as aggressive marketing campaigns by banks. The existence of a well-functioning institution of consumer bankruptcy allows the market to strive for equilibrium, thereby enabling the maximization of the utility of all its participants and ensuring the efficiency of the market and the stability of socioeconomic development. Consumer bankruptcy can, on the one hand, prompt creditors, particularly large corporations, to adopt more prudent and responsive practices, and, on the other hand, enhance debtors' economic awareness and proficiency in managing household finances.

The objective of any legal regulation is to optimize social welfare. A given legal solution should facilitate an increase in social utility, that is, it should yield greater benefits in a variety of dimensions. In general, the utilitarian understanding of the effectiveness of a legal institution is that it produces more desirable effects than harmful ones (Araszkiwicz, 2015). The parameter for evaluating efficiency involves checking the fulfillment of two conditions: first, whether an individual would choose a certain state of affairs as more beneficial to them; and second, whether this state of affairs is evaluated as beneficial from the point of view of so-called objective goods (Adler, 2000). This is an extension of Posner's model, which incorporates socially important axioms and extends the measurement of efficiency based solely on monetary measures (Posner, 2004).

In light of the available statistical data, an attempt can be made to evaluate the efficiency of the consumer bankruptcy procedure in the following aspects:

- a) The number of bankruptcies declared in relation to the number of applicants, that is, the increase in the number of people declaring bankruptcy, represents an indicator of the effectiveness of the law.
- b) The number of bankruptcies declared in relation to all indebted persons, that is, the reduction in the number of debtors (efficiency of the law).
- c) The objective is to minimize the value of excessive consumer debt, which can be achieved by reducing the value of debt.

An insolvent household should opt for debt relief as the preferred *de facto* state of affairs, thereby restoring full financial liquidity and enabling a normal household economy. On the contrary, evaluating the suitability of consumer bankruptcy in relation to a specific set of objective goods is a more challenging undertaking. From one perspective, consumer bankruptcy can contribute to the reduction of the "shadow economy," the enhancement of Treasury revenues, and the alleviation of poverty and social inequality. However, in

wymi, a ich wierzycielami nawet w sytuacji, gdy niektóre gospodarstwa cechuje nadmierna konsumpcja, a ich wierzyciele czasami podejmują pewne nieuczciwe działania, bazując na ludzkich słabościach np. agresywne kampanie marketingowe banków. Dzięki sprawnie funkcjonującej instytucji upadłości konsumenckiej, rynek może dążyć do równowagi, pozwalając na maksymalizację użyteczności jego wszystkim uczestnikom oraz zapewniając efektywność funkcjonowania rynku i stabilność rozwoju społeczno-ekonomicznego. Upadłość konsumencka może z jednej strony wpłynąć na bardziej przejrzyste i odpowiedzialne zachowania ze strony wierzycieli, zwłaszcza wielkich korporacji, a z drugiej strony podnieść także świadomość ekonomiczną dłużników oraz umiejętności związane z prawidłowym gospodarowaniem finansami gospodarstwa domowego.

Celem wszelkich regulacji prawnych jest maksymalizacja dobrobytu społecznego. Dane rozwiązanie prawne winno umożliwiać wzrost użyteczności społecznej, czyli przynoszenie większej korzyści w różnych wymiarach. Generalnie rzecz ujmując, utylitarne rozumienie efektywności instytucji prawnej oznacza, że przynosi ona więcej pożądaných skutków niż szkodliwych (Araszkiwicz, 2015). Parametr oceny efektywności, polega na sprawdzeniu spełnienia dwóch warunków, tj. czy dana jednostka wybierze określony stan faktyczny jako dla niej bardziej korzystny oraz oceny tego stanu jako korzystny z punktu widzenia tzw. dóbr obiektywnych (Adler, 2000), co stanowi rozszerzenie modelu Posnera o aksjomaty ważne ze społecznego punktu widzenia, poszerzające pomiar efektywności, bazujący wyłącznie na miernikach pieniężnych (Posner, 2004).

Biorąc pod uwagę dostępne dane statystyczne, można podjąć próbę oceny efektywności procedury upadłości konsumenckiej w następujących aspektach:

- a) liczby ogłoszonych upadłości w relacji do liczby wnioskodawców, czyli zwiększenia liczby osób ogłaszających upadłość (skuteczność prawa)
- b) liczby ogłoszonych upadłości w relacji do wszystkich zadłużonych osób, czyli zmniejszenia liczby dłużników (efektywność prawa)
- c) minimalizacja wartości nadmiernego zadłużenia konsumenckiego, tj. redukcji wartości długu (efektywność prawa)

Niewypłacalne gospodarstwo domowe winno wybrać oddłużenie jako preferowany stan faktyczny, przywracający pełną płynność finansową i umożliwiający prowadzenie normalnej gospodarki domowej. Ocena natomiast efektywności upadłości konsumenckiej z punktu widzenia zgodności tej instytucji z pewnym zbiorem dóbr obiektywnych jest bardziej złożona. Z jednej strony, oddłużenie się konsumentów może wpłynąć na redukcję „szarej strefy”, zwiększenie się dochodów Skarbu Państwa, zmniejszenie ubóstwa i nierówności społecznych. Z drugiej jednak strony, masowe oddłu-

contrast, significant consumer debt increases losses for creditors, which can also have a negative impact on the economy. However, this perspective on the evaluation of effects is not currently possible due to the lack of adequate statistical data on creditor losses. Therefore, this article mainly considers households. However, the aggregate value of consumer debt (83.6 billion) was twice that of corporate debt (41.5 billion) in 2023. This pattern has also been observed in previous years (InfoMonitor, 2023). Therefore, the author of this article asserts that insolvent consumers represent a more significant macroeconomic concern at this time. The distribution of creditors' losses in the form of an overall enhancement in the financial standing of households will have a beneficial impact on the entire economic system, ultimately enabling creditors to increase their profits due to a greater number of wealthier and solvent households functioning as full members of the economy.

Findings

Since the enactment of the Bankruptcy Law for Consumers on March 31, 2009 (OJ 2008 No. 234 item 1572), several significant amendments have been made to this legislation, including the 2014 (OJ 2014 item 1306) and 2019 (OJ 2019 item 1802) amendments. The original restrictive assumptions of the debt relief procedure have undergone a significant transformation. Although debt collection was previously the primary objective, the current focus is on debt forgiveness (Filipiak and Hrycaj, 2020). As of December 1, 2021, bankruptcy proceedings have been digitized (Ludwiczynska and Machowska, 2022) and applications for bankruptcy are filed through a special court portal, the National Register of Debtors (Act of December 6, 2018 on the National Register of Debtors (Journal of Laws 2019, item 55). A longer-term analysis of the data, from 2015 onward (the year in which the first significant liberalization of the bankruptcy law took effect), reveals an upward trend in both the number of applications filed and the number of bankruptcies declared. In 2015, there were 2143 bankruptcies, whereas in 2023, there were almost ten times as many (20965). It is regrettable that there has also been an observable increase in the number of overindebted consumers, which has risen by almost a million people. However, there has been some stabilization of this figure between 2018 and 2023, with the number of over-indebted consumers estimated to be between 2.7 and 2.8 million. This may be attributed to a more prudent approach to financial behavior during the period of the global pandemic caused by the SARS-CoV-2 virus, as well as the ongoing conflict in Ukraine.

zenie się konsumentów zwiększa straty na wierzycieli, co może mieć także negatywny wpływ na gospodarkę, ale ten pryzmat oceny efektywności nie jest obecnie możliwy ze względu na brak odpowiednich danych statystycznych na temat strat wierzycieli i dlatego w tym artykule rozważania dotyczą głównie gospodarstw domowych. Niemniej, łączna wartość długów konsumenckich (83,6 mld) była w roku 2023 dwukrotnie wyższa od łącznej wartości zadłużenia przedsiębiorstw (41,5 mld) i w poprzednich latach te proporcje układały się podobnie (InfoMonitor, 2023). Stąd też, aktualnie, zdaniem autora tego artykułu, większym problemem w perspektywie makroekonomicznej są niewypłacalni konsumenci. Alokacja strat wierzycieli w postaci ogólnej poprawy kondycji finansowej gospodarstw domowych, wpłynie pozytywnie na cały system ekonomiczny, umożliwiając finalnie wierzycielom wzrost zysków, dzięki większej liczbie zamożniejszych i wypłacalnych gospodarstw domowych, funkcjonujących w obrocie gospodarczym jako pełnoprawni jego członkowie.

Wyniki badań

Od dnia 31 marca 2009 r., kiedy to wprowadzono do krajowego porządku prawnego prawo upadłościowe adresowane do konsumentów (Dz.U. 2008 nr 234 poz. 1572), miało miejsce kilka ważnych nowelizacji tej ustawy (m.in. Dz.U. 2014 poz. 1306, Dz.U. 2019 poz. 1802). Pierwotne, restrykcyjne założenia procedury oddłużeniowej uległy zmianie i o ile uprzednio kluczową funkcją tej instytucji była windykacja należności, o tyle obecnie najważniejszym celem postępowania oddłużeniowego jest umorzenie należności (Filipiak, Hrycaj, 2020). Od dnia 1 grudnia 2021 nastąpiła cyfryzacja postępowań upadłościowych (Ludwiczynska, Machowska, 2022) i wnioski o u są składane przez specjalny portal sądowy – *Krajowy Rejestr Zadłużonych* (ustawa z dnia 6 grudnia 2018 r. o Krajowym Rejestrze Zadłużonych (Dz.U. 2019 poz. 55). Analizując dane statystyczne w dłuższej perspektywie, tj. od roku od roku 2015 (pierwsza, znacząca liberalizacja prawa upadłościowego) widoczny jest trend wzrostowy zarówno składanych wniosków, jak i ogłaszanych upadłości – w roku 2015 było ich 2143, a w roku 2023 niemal dziesięć razy więcej – 20965. Niestety, obserwowalny jest także wzrost nadmiernie zadłużonych konsumentów o niemal milion osób, z pewną stabilizacją tej liczby w latach 2018-2023 na poziomie 2,7-2,8 mln osób, co wynika prawdopodobnie z podejmowania bardziej ostrożnych zachowań finansowych w okresie pandemii COVID-19 oraz wojny na Ukrainie.

Table 1. Presents data on the number of bankruptcy petitions filed, the number of bankruptcies declared, and the percentage of bankruptcies declared in relation to petitions filed in 2015-2023 and in relation to all debtors**Tabela 1.** Liczba złożonych wniosków o upadłość, liczba ogłoszonych upadłości, odsetek ogłoszonych upadłości w relacji do złożonych wniosków w latach 2015-2023, odsetek ogłoszonych upadłości w stosunku do wszystkich dłużników

Year/ Rok	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Applications filed/ Złożone wnioski	5615	8694	11120	12719	15458	21245	22035	21221	23641
Declared bankruptcies/ Ogłoszone upadłości	2153	4447	5470	6552	7781	13640	17352	14792	20965
Percentage of declared bankruptcies*/ Odsetek ogłoszonych upadłości*	24,7%	51,1%	49,1%	51,5%	50,3%	63,3%	78,7%	69%	88,6%
Number of debtors/ Liczba dłużników	1,9 mln	2,3 mln	2,5 mln	2,7 mln	2,7 mln	2,8 mln	2,7 mln	2,7 mln	2,7 mln
Percentage of bankruptcies declared**/ Odsetek ogłoszonych upadłości**	0,1%	0,2%	0,2%	0,2%	0,3%	0,4%	0,6%	0,5%	0,7%

* The percentage of debtors who have filed for bankruptcy is calculated in relation to the total number of applications submitted.

**The percentage of debtors who have declared bankruptcy in relation to the total number of debtors disclosed by business information bureaus is as follows.

* odsetek dłużników, który ogłosił upadłość w stosunku do wszystkich złożonych wniosków.

** odsetek dłużników, który ogłosił upadłość w stosunku do wszystkich dłużników ujawnionych przez biura informacji gospodarczej.

Source: The data presented here were compiled by the author based on statistics from the Ministry of Justice and InfoDług BIG SA.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości oraz InfoDług BIG SA.

The number of consumers who have declared bankruptcy has increased significantly over the past few years. In 2015, 24.5% of consumers who filed for bankruptcy had declared bankruptcy, while in 2023, this figure had risen to 88.6%. This upward trend is linked primarily to successive procedural simplifications, but also to the increasing legal awareness of debtors, as well as the computerization of proceedings and the simplifications introduced. Undoubtedly, the institution of consumer bankruptcy is becoming increasingly effective, as evidenced by the fact that the courts issue a bankruptcy order in the majority of cases where an application is filed.

From a macroeconomic perspective, the development of the percentage of bankruptcies declared with respect to all debtors is of greater significance. These data indicate the real impact of the debt relief procedure on reducing the phenomenon of consumer over-indebtedness, which represents a significant challenge for the Polish economy. The proportion of all debtors who have filed for bankruptcy has also increased, although from a low base. In 2015, the figure was 0.1%, which increased to 0.7% in 2023. From 2015 to 2023,

Coraz więcej konsumentów składających wnioski o upadłość ogłosiło upadłość i wzrost tego odsetka był znaczący pomiędzy rokiem 2015 (24,5%) a rokiem 2023 (88,6%). Ta tendencja wzrostowa jest powiązana przede wszystkim z kolejnymi ułatwieniami proceduralnymi ale także zwiększaniem się świadomości prawnej dłużników, jak również informatyzacją postępowań i wprowadzonymi ułatwieniami. Bez wątpienia, instytucja upadłości konsumenckiej jest coraz bardziej skuteczna w tym sensie, że sądy rozpoznają pozytywnie większość składanych wniosków, wydając postanowienie o ogłoszeniu upadłości.

Kształtowanie się odsetka ogłoszonych upadłości w stosunku do wszystkich dłużników posiada większe znaczenie z makroekonomicznego punktu widzenia, gdyż te dane wskazują na realny wpływ procedury odciążeniowej na redukcję zjawiska nadmiernego zadłużania konsumentów, stanowiącego znaczące wyzwanie dla polskiej gospodarki. Odsetek wszystkich dłużników ogłaszających upadłość również wzrastał, ale jedynie od 0,1% (2015) do 0,7% (2023). W latach 2015-2023, kiedy to obowiązują liberalne rozwiązania w zakresie upadłości konsumenckiej, niespełna 80 tysięcy osób

a period during which liberal consumer bankruptcy solutions were in effect, fewer than 80,000 individuals declared bankruptcy, while over 2.7 million consumers continued to experience financial difficulties. From a macroeconomic perspective, the debt relief procedure has proven ineffective in reducing the number of overindebted consumers. Although it can be described as an effective legal institution against debtors filing for bankruptcy, the number of over-indebted individuals remains high and is not decreasing.

Although the number of insolvent individuals has stabilized to some extent, in part due to the implementation of bankruptcy proceedings, it is regrettable that the average amount of debt per insolvent person has been on the rise. The rise in the aggregate burden of consumer debt was influenced by a variety of factors, including macroeconomic variables. However, the observed increase occurred during both periods of economic expansion (2015-2020) and contraction (2020-2023). Therefore, it seems probable that this trend will become a permanent feature of the data set.

ogłosiło upadłość, a wciąż ponad 2,7 mln konsumentów borykało się z problemami finansowymi. W ujęciu makroekonomicznym, procedura oddłużeniowa nie jest w stanie efektywnie zmniejszać liczby nadmiernie zadłużonych konsumentów i chociaż jako instytucję prawną można ją określić mianem skutecznej w stosunku do dłużników wnioskujących o upadłość, liczba osób nadmiernie zadłużonych jest nadal wysoka i nie ulega zmniejszeniu.

O ile liczba osób niewypłacalnych uległa pewnej stabilizacji, m.in. dzięki procedurze upadłościowej, to niestety, wzrastała średnia wartość zadłużenia na 1 niewypłacalną osobę. Wprawdzie na wzrost ogólnej kwoty zadłużenia konsumentów miało na to wpływ wiele różnych czynników, w tym makroekonomicznych, aczkolwiek dane te zwiększały się zarówno okresie lepszej (2015-2020), jak i gorszej (2020-2023) koniunktury gospodarczej. Stąd też, prawdopodobnie tendencja ma charakter trwały.

Table 2. The number of individuals who have filed for bankruptcy, the average value of debt per person who defaults, and the total value of debt

Tabela 2. Liczba upadłości, wartość długu na 1 niewypłacalną osobę i całościowa wartość zadłużenia

Year/Rok	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Number of bankruptcies / Liczba upadłości	2153	4447	5470	6552	7781	13640	17352	14792	20965
Value of debt per person/ Wartość długu na 1 osobę	20 tys	21 tys	25 tys	26 tys	27 tys	28 tys	27 tys	29 tys	31 tys
Value of debt/ Wartość zadłużenia	40,4 mld	48,7 mld	62,3mld	73,3mld	76,6 mld	79,8 mld	72,5 mld	77,1mld	83,6 mld

Source: Own compilation based on statistics from the Ministry of Justice and InfoDług BIG SA.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości oraz InfoDług BIG SA.

The increasing value of insolvent consumer debt can be attributed to several factors. First, the rise in inflation and the cost of servicing debts has resulted in an increase in the value of outstanding debt. Second, in addition to factors of an economic and financial nature, there are also some doubts about the accuracy of measurement. It should be noted that the cancellation of debts after bankruptcy proceedings does not automatically result in the removal of the debtor from the registers of business information bureaus. In some cases, bankrupt debtors or their creditors may not have taken the necessary steps to remove the data. Therefore, the data may be partially outdated and incomplete. Third, the growing consumer aspirations of Poles and the desire to rapidly elevate their standard of living to align with

Rosnąca wartość zadłużenia niewypłacalnych konsumentów może wynikać z kilku czynników. Po pierwsze, wzrost inflacji i kosztów obsługi długów wpłynął na zwiększenie się wartości zadłużenia. Po drugie, oprócz czynników o charakterze ekonomiczno-finansowym, pewne wątpliwości dotyczą też prawidłowości pomiaru. Otóż, umorzenie należności po zakończeniu postępowania upadłościowego nie powoduje automatycznego wykreślenia dłużnika z rejestrów biur informacji gospodarczej, a część upadłych dłużników lub ich wierzycieli mogła zaniechać podjęcia kroków związanych z usunięciem tych danych. Zatem, dane te mogą być częściowo nieaktualne i niepełne. Po trzecie, rosnące aspiracje konsumpcyjne Polaków i chęć szybkiego podniesienia poziomu życia, celem wyrównania go z mieszkańcami

that of residents of wealthier countries represent a significant factor influencing cultural debt decisions (Reczuch, 2015). Fourth, only a small percentage of debtors have filed for bankruptcy in the past 15 years. It can be argued that many of these petitions were filed by poorer households with relatively little debt and that the debt relief provided did not significantly reduce the overall value of debt. Even when the complexities of over-indebtedness are taken into account, consumer bankruptcy is not an effective method for reducing this value. This, in turn, generates higher transaction costs for creditors related to debt collection services and may ultimately affect prices for goods.

Furthermore, it is important to note that declaring bankruptcy is not synonymous with debt relief. Bankruptcy proceedings can span multiple years, including a repayment plan of up to seven years. Nevertheless, even if one were to consider that bankruptcies, which are being adjudicated with increasing frequency, will only result in debt relief in a few years, these numbers remain insufficient to make a significant impact on the reduction of over-indebted individuals, of whom there are nearly three million.

Furthermore, the Ministry of Justice has published data on the duration of bankruptcy proceedings, from the filing date to the declaration of bankruptcy. The data encompass the period between the filing of the bankruptcy petition and the declaration of bankruptcy. Despite the long duration of these proceedings, the declaration of bankruptcy has been found to have immediate and beneficial effects on debtors, including the suspension of enforcement proceedings against the debtor.

zamożniejszych krajów, stanowi również jedną z kluczowych determinant decyzji zadłużeniowych o charakterze kulturowym (Reczuch, 2015). Po czwarte, upadłość ogłosiło zaledwie kilka procent dłużników na przestrzeni ostatnich 15 lat i zapewne wnioski takie były składane często przez uboższe gospodarstw domowe, które nie miały dużego zadłużenia i ich oddłużenie nie wpłynęło znacząco na zmniejszenie się całościowej wartości długu. Nawet uwzględniając skomplikowane uwarunkowania zjawiska nadmiernego zadłużenia, upadłość konsumenta nie jest w stanie zmniejszyć tej wartości, co znowu generuje większe koszty transakcyjne dla wierzycieli, związane z obsługą windykacyjną i ostatecznie może wpłynąć na wyższe ceny dóbr.

Należy też dodać, że samo ogłoszenie upadłości nie jest równoznaczne z oddłużeniem, gdyż postępowanie upadłościowe może trwać wiele lat (w tym plan spłat maksimum 7). Nawet jednak gdyby uwzględnić, iż orzekane coraz częściej upadłości dopiero za kilka lat spowodują umorzenie zadłużenia, liczby te i tak są zbyt małe, oscylując wokół dziesiątek tysięcy, aby realnie wpłynąć na redukcję osób nadmiernie zadłużonych, których jest niemal trzy miliony.

Ministerstwo Sprawiedliwości opublikowało także dane obrazujące czas rozpoznania wniosków upadłości, od daty ich wpłynięcia do dnia ogłoszenia upadłości. Dane te obejmują okres od złożenia wniosku o upadłość do ogłoszenia tejże upadłości i choć postępowania trwa jeszcze wiele lat, samo ogłoszenie upadłości przynosi już pewne korzystne skutki dla dłużników, w tym zawieszenie toczących się przeciwko dłużnikowi postępowań egzekucyjnych.

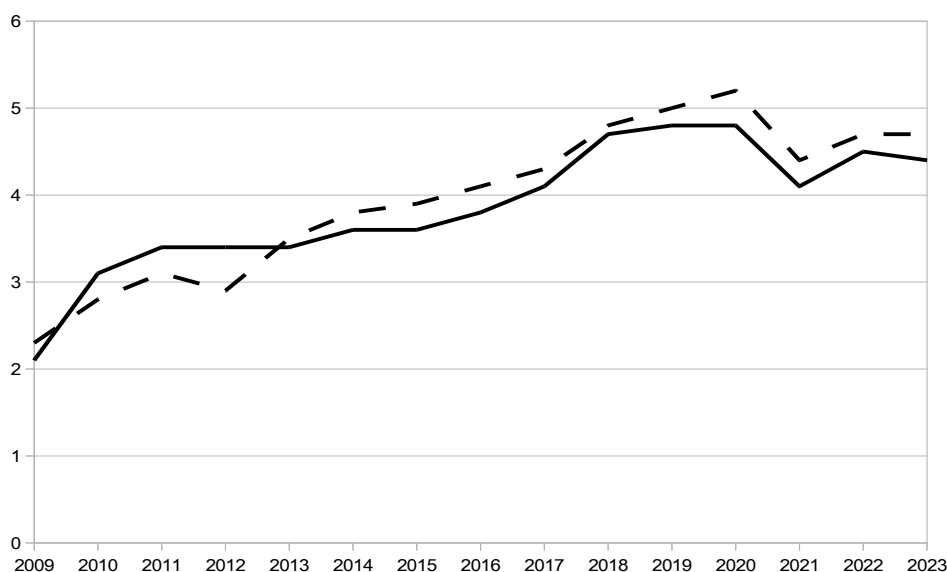

Figure 1. Average duration of bankruptcy proceedings in months from filing to bankruptcy – solid line (consumer bankruptcy), dashed line (total bankruptcies)

Rysunek 1. Średnia trwania postępowania upadłościowego w miesiącach od złożenia wniosku do ogłoszenia upadłości – linia ciągła (upadłość konsumenta), linia przerywana (upadłości ogółem)

Source: Own compilation based on statistics from the Ministry of Justice.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości.

A longer historical perspective, beginning with the introduction of consumer bankruptcy into the national legal order, reveals that the initial period for recognizing applications was extended, as was the duration of all proceedings (including those of entrepreneurs). However, since 2021, this period has been somewhat shortened and stabilized, which is probably due to the digitalization of this procedure. Further improvements in this procedure may result in a further reduction in the time for recognition of applications, which, in the case of large cities, often exceeds a period of one year.

Conclusions

The digitization of bankruptcy proceedings represents a notable example of the development of a digital economy. As a result of this solution, the overwhelming majority of debtors were able to declare bankruptcy. In 2023, the percentage of applications that were negatively recognized by the courts was less than 12%. Therefore, from a formal legal point of view, the debt relief procedure is effective. It is likely that the margin of unsuccessful applications is natural and may be due to a number of different reasons, including those relating to the debtors themselves (e.g., withdrawal of the application by the debtor or leaving the country permanently, resulting in the lack of jurisdiction of domestic courts to proceed in these cases).

Since 2009, only a small percentage of insolvent individuals have been able to discharge their debts. While declaring bankruptcy is not a significant issue for most debtors, the percentage of bankrupts remains relatively low compared to the total number of indebted consumers. However, from a macroeconomic perspective, the most significant challenge is the rising value of consumer debt, which reached 83.6 billion zlotys in 2023. This figure represents only those debts entered in debtors' registers, which are maintained by business information bureaus and do not include all debts.

Furthermore, it is important to consider that the value of loans to households as a proportion of the gross domestic product (GDP) reached 38.4% in Poland in 2021. This figure is several times lower than the global average value of 143.9%. Additionally, in the United States, which is often considered a hyper-consumptive society, this figure exceeded 216% (World Bank, 2021). Over time, consumers in Poland may adopt a profile more similar to that of residents of other wealthy countries, leading to an increase in their debt to financial institutions. The expansion of the financial services sector in Poland, coupled with the aggressive marketing strategies of banking institutions and the lack of comprehensive economic awareness (Wachowski, 2020), increases the likelihood of an increase in the number of insolvent borrowers. As reported by the

Analizując dane dotyczące w nieco dłuższej perspektywie historycznej, czyli od wprowadzenia do krajowego porządku prawnego instytucji upadłości konsumenckiej, to należy zauważyć, że czas rozpoznania wniosków ulegał początkowo wydłużaniu, podobnie czas trwania wszystkich postępowań (z uwzględnieniem przedsiębiorców). Niemniej, od roku 2021 okres ten ulega pewnemu skróceniu oraz stabilizacji, co zapewne wynika z cyfryzacji tej procedury, ewentualne dalsze usprawnienia tej procedury mogą spowodować dalsze skrócenie czasu rozpoznania wniosków, który to w przypadku dużych miast często przekracza okres 1 roku.

Podsumowanie

Digitalizacja postępowania upadłościowego stanowi jedną z pozytywnych przykładów budowy gospodarki cyfrowej. Dzięki temu rozwiązaniu, zdecydowana większość dłużników była w stanie ogłosić upadłość – odsetek wniosków rozpoznanych przez sądy negatywnie wyniósł jedynie niespełna 12% w roku 2023. Zatem, z formalnoprawnego punktu widzenia procedura oddłużeniowa jest skuteczna. Pewnie margines niezadowolonych pozytywnie wniosków jest naturalny i może wynikać z wielu różnych przyczyn, również dotyczących samych dłużników (np. cofnięcie wniosku przez dłużnika, czy też wyjazd na stałe z kraju, powodujący brak jurysdykcji sądów krajowych do procedowania w tych sprawach).

Od 2009 r. zaledwie kilka procent osób niewypłacalnych było w stanie się oddłużyć i chociaż ogłoszenie upadłości nie stanowi dla większości dłużników większego problemu, wciąż odsetek osób upadłych jest stosunkowo niewielki w stosunku do wszystkich zadłużonych konsumentów. Z makroekonomicznego punktu widzenia największym jednak wyzwaniem jest rosnąca wartość zadłużenia konsumenckiego, która wyniosła 83,6 mld zł w 2023 r., nie obejmując wszystkich długów, ale tylko te wpisane do rejestrów dłużników, prowadzonych biura informacji gospodarczej.

Należy też wziąć pod uwagę, że wartość udzielonych kredytów gospodarstwu domowemu w stosunku do PKB była w 2021 w Polsce osiągnęła 38,4% i była kilkakrotnie niższa niż średnia światowa wartość (143,9%), a w Stanach Zjednoczonych, uznanych za hiperkonsumpcyjne społeczeństwo, wielkość ta przekroczyła 216% (World Bank, 2021). W dłuższej perspektywie, konsumenci w Polsce mogą upodobnić się do mieszkańców innych zamożniejszych państw i zwiększać swoje zadłużenie w instytucjach finansowych. Rozwój sektora usług finansowych w Polsce, w powiązaniu z ekspansywną polityką marketingową banków i brakiem odpowiedniej świadomości ekonomicznej (Wachowski, 2020), rodzi ryzyko zwiększania się także liczby niewypłacalnych kredytobiorców. Według Biura Informacji Kredytowej, łączna wartość udzielonych kredytów i pożyczek przekroczyła w roku 2024 przekroczyła 723

Credit Information Bureau, the total value of loans and advances exceeded 723 billion in 2024, with an upward trend observed in both the volume and the amount of loans (BIG Group, 2024). In light of the growing indebtedness of Poles to financial institutions, coupled with the potential for further increases in this trend, it is imperative to prioritize the establishment of robust institutions that safeguard consumers from the risk of insolvency and promote a more prudent banking policy. Consumer bankruptcy can serve as a valuable tool to incentivize both parties to make more responsible financial decisions, contributing thus to the stability of the financial system.

From a macroeconomic perspective, excessive debt has several adverse consequences. These include an increase in transaction costs associated with the service of consumer debt and a reduction in Treasury revenues. This is due to the debtors' propensity to raise income within the informal economy. Over time, this results in their impoverishment. This is because they are deprived of access to the social security system and various related forms of protection, including pensions. In 2022, approximately 350,000 individuals participated in income generation within the informal economy (Fundowicz, Łapiński, Wyżnikiewicz, Wyżnikiewicz, 2022). Although this figure has declined over time, the informal economy continues to be a significant source of income. According to the World Bank, it constituted 18.8% of GDP in 2022. This sector of the economy provides debtors with a means of evading enforcement actions and offers them protection from such actions. Low unemployment and relatively high and rising wages within a stable and secure labor market can induce insolvent individuals to seek legal employment, provided that they are able to eliminate the burden of debt and the risk of losing a significant portion of their income in enforcement actions. It is evident that the emergence of the "shadow economy" is contingent upon a multitude of factors. Consequently, eradication of this phenomenon requires the implementation of a multifaceted approach. Among the potential avenues for reducing the prevalence of this economic domain is the institution of consumer bankruptcy.

In microeconomic terms, excessive debt affects the well-being of households and hinders their ability to navigate various aspects of their socioeconomic activities, particularly in the context of simple survival. Additionally, excessive debt can result from irrational consumption patterns, including the tendency to succumb to occasional temptations and the acquisition of an excessive number of loans and credits. For such households, well-being is more closely tied to utilitarian and hedonistic considerations, and the constraints associated with bankruptcy and debt relief are often too onerous for them to bear. Bankruptcy is an ineffective method for these households to eliminate their debts,

and it maintains a growth trend both in terms of volume and amount of loans (Grupa BIG, 2024). Considering that more and more Poles are borrowing in financial institutions and it is likely that there will be further growth of this borrowing, it is particularly important to pay attention to the creation of different institutions, which will protect consumers from the risk of non-payment and will influence a more responsible policy of banks. Consumer insolvency can be one of many tools, which will encourage both sides to make more responsible financial decisions, serving the stabilization of the financial system.

From a macroeconomic point of view, excessive debt will generate a series of negative consequences, including an increase in transaction costs related to the service of consumer debt and a decrease in Treasury revenues resulting from the evasion of income by debtors in the informal economy, and in the long run, the pauperization of people deprived of access to the social security system and various related forms of protection, including pensions. In 2022, in the "grey zone", almost three hundred and fifty thousand people earned their income (Fundowicz, Łapiński, Wyżnikiewicz, Wyżnikiewicz, 2022) and although in the long run the number of people is decreasing, the informal economy still generates significant income, which according to the World Bank amounted to 18.8% of GDP in 2022. This sector of the economy provides debtors with a means of evading enforcement actions and offers them protection from such actions. Low unemployment and relatively high and rising wages within a stable and secure labor market can induce insolvent individuals to seek legal employment, provided that they are able to eliminate the burden of debt and the risk of losing a significant portion of their income in enforcement actions. It is evident that the emergence of the "shadow economy" is contingent upon a multitude of factors. Consequently, eradication of this phenomenon requires the implementation of a multifaceted approach. Among the potential avenues for reducing the prevalence of this economic domain is the institution of consumer bankruptcy.

From a microeconomic point of view, excessive debt affects the well-being of households and hinders their ability to navigate various aspects of their socioeconomic activities, particularly in the context of simple survival. Additionally, excessive debt can result from irrational consumption patterns, including the tendency to succumb to occasional temptations and the acquisition of an excessive number of loans and credits. For such households, well-being is more closely tied to utilitarian and hedonistic considerations, and the constraints associated with bankruptcy and debt relief are often too onerous for them to bear. Bankruptcy is an ineffective method for these households to eliminate their debts,

as the costs are prohibitively high. These costs not only result in the depletion of assets, but also impose numerous constraints on the rational and responsible management of personal finances. Consequently, households of this type are unlikely to opt for debt relief as a preferred state of affairs.

Poles now have an instrument that allows efficient and quick debt relief, yet the overwhelming majority of debtors remain insolvent. For these individuals, the burden of the proceedings and their costs will likely outweigh the potential benefits. These individuals are capable of adapting to their circumstances and functioning under conditions of complete and permanent insolvency, maintaining a severely constrained household economy.

Although digitization of the bankruptcy process offers debtors a faster and streamlined means of eliminating their financial obligations, the issue of excessive consumer debt persists as a significant socioeconomic challenge. The improvement in the condition of households over the past two decades has contributed to an increase in income and general social welfare. However, the prevalence of defaulters in this society acts as a brake on harmonious social development. The market cannot function effectively with such a large number of insolvent consumers. Bankruptcy is not an effective solution because it does not restore the imbalance resulting from the participation of many insolvent households in it.

tylko pewne uszczuplenie majątku, co przede wszystkim liczne ograniczenia wiążące się z racjonalnym i odpowiedzialnym zarządzaniem finansami osobistymi. Gospodarstwa domowe tego typu nie wybiorą oddłużenia jako preferowanego stanu faktycznego.

Polacy posiadają obecnie instrument, umożliwiający sprawne i szybkie oddłużenie, ale przeważająca większość dłużników nadal pozostaje niewypłacalna. Dla tych osób, w ich subiektywnym poczuciu, ciężar postępowania i jego koszty, przewyższą ewentualne korzyści. Osoby te, są w stanie dostosować się do swojej sytuacji i funkcjonować w warunkach nawet całkowitej i permanentnej niewypłacalności, prowadząc ułomną gospodarkę domową.

O ile cyfryzacja procedury upadłościowej zwiększa szanse dłużników na szybkie i sprawne pozbycie się balastu zadłużenia, o tyle nadal problem nadmiernego zadłużenia konsumenckiego pozostaje dużym wyzwaniem społeczno-ekonomicznym. Poprawa kondycji gospodarstw domowych, która miała miejsce w ostatnich dwóch dekadach przyczyniła się do wzrostu dochodów i ogólnego dobrobytu społecznego, ale w tym społeczeństwie nadal funkcjonuje wiele niewypłacanych osób, które to działają hamująco na harmonijny rozwój społeczny. Rynek nie może efektywnie funkcjonować przy tak dużej liczbie niewypłacalnych konsumentów. Upadłość nie jest efektywna, gdyż nie przywraca zaburzonej równowagi wynikającej z uczestnictwa w nim wielu niewypłacalnych gospodarstw domowych.

References:

1. Adler, M. (2000). Beyond Efficiency and Procedure: a Welfarist Theory of Regulation. *Florida State University Law Review*, 28(1), 241-338.
2. Araszkiewicz, M. (2015). Efektywność ekonomiczna oraz inne kryteria oceny stanów rzeczy w ekonomicznej analizie prawa. *Studia Prawno-Ekonomiczne*, XCVI, 169-183.
3. Cooter, R., Ulen, T. (2010). *Ekonomiczna analiza prawa*, Warszawa: C.H.Beck.
4. Crawford, K. (2012). *The law and economics of orderly and effective insolvency*. Nottingham: University of Nottingham.
5. Derlatka, M. (2021). Perspektywy skuteczności prawa. *Studia Paradyskie*, t. 31, 305-317.
6. Głodziński, E. (2014). Efektywność ekonomiczna – dylematy definiowania i pomiaru. *Organizacja i Zarządzanie*, 73, 155-167.
7. Gołaczyński, J. (2022). Informatyzacja postępowania cywilnego. Od odrębności do modelu podstawowego. *Gdańskie Studia Prawnicze*, 5(57), 145-179. <https://doi.org/10.26881/gsp.2022.s.06>
8. Grupa BIK, (2024). *Podsumowanie I półrocza 2024 roku na rynku kredytów i pożyczek*. https://media.bik.pl/informacje-prasowe/838017/po-dobrym-i-polroczu-br-bik-zwieksza-o-20-6-mld-zl-prognoze-akcji-kredytowej-na-2024-r-rosnie-zdolnosc-kredytowa-polepsza-sie-jakosc-splat-kredytow?_gl=1*14y0xpq*_up*MQ.&gclid=CjwKCAjw59q2BhBOEiwAKc0ijThz_1zb_SH1Ro0L9ipoEu0tk6KbUnnVu cGluqkv6Ygh-ybtPVd2aRoCgy4QAvD_BwE&gclidsrc=aw.5s
9. Guzik, T. (2017). Ekonomiczna analiza prawa jako metoda prawoznawstwa. *Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ*, 28-29.
10. Filipiak, P., Hrycaj A. (red.) (2020). *Upadłość konsumencka. Komentarz*, Warszawa: Wolters Kluwer.
11. Fundowicz, J., Łapiński, K., Wyżnikiewicz, B., Wyżnikiewicz, D. (2022). *Szara Strefa 2022* Warszawa: Instytut Prognoz i Analiz Gospodarczych Fundacja Naukowa.
12. InfoMonitor BIG SA (2023). *InfoDług*. Pobrane z: <https://media.big.pl/publikacje>

13. Janik, E. (2020). Rejestry upadłości w wybranych państwach europejskich. *Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, 61(4), 181-194. <https://doi.org/10.31743/zn.2018.61.4.181-194>
14. Johnes, J. (2018). Pomiar efektywności. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*, 2(52), 17-81. <https://doi.org/10.14746/nisw.2018.2.1>
15. Kasprzyk, B (2012). Subiektywizm ocen dobrobytu ekonomicznego (na przykładzie gospodarstw domowych w regionie podkarpackim). *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, 25, 191-201.
16. Kozuń-Cieślak, G. (2013). Efektywność – rozważania nad istotą i typologią. *Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia I Prace*, (4), 13-42. <https://doi.org/10.33119/KKESiP.2013.4.1>
17. Ludwicyńska, A., Machowska, A. (2022). *Upadłość konsumencka*, Warszawa: Wolters Kluwer.
18. Mercuro, N., Medema, S. (1997). *Economics and the Law: From Posner to Post-Modernism and Beyond*, Princeton: Princeton University Press.
19. Ministerstwa Sprawiedliwości (2023). *Baza statystyczna*. <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/>
20. Mirski, A. (2009). Dobrostan jako kategoria ekonomiczna i społeczna, *Państwo i Społeczeństwo*, IX(2), 170-172.
21. Moskal, R.J. (2003). On Fairness and Efficiency. *SSRN Electronic Journal*, 8-9. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.368900>
22. Mrówczyński, M. (2024). Dostęp do oddłużenia w obliczu konstytucyjnej zasady równości wobec prawa. Ewolucja polskich uregulowań prawnych. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 2, 37-61. <https://doi.org/10.14746/rpeis.2024.86.2.02>
23. Ostapiuk, A. (2018). W stronę dobrostanu. Działalność instytucji finansowych a nieracjonalność człowieka. *Ekonomia XXI Wieku, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu*, 1(17), 82-101.
24. Posner, R. (2004). *Frontiers of Legal Theory*. Harvard: Harvard University Press.
25. Reczuch, A. (2015). Upadłość konsumencka a niewypłacalność gospodarstw domowych spowodowana ich nadmierną konsumpcją w Polsce, *Rynek - Społeczeństwo - Kultura*, 3(15), 46-47.
26. Rogala, K. (2022). Krajowy Rejestr Zadłużonych jako system teleinformatyczny obsługujący postępowanie upadłościowe i restrukturyzacyjne, *Przegląd Prawa Handlowego*, 11, 48-58.
27. Romaniuk, P. (2020) Tradycje i przyszłość administracji publicznej w zakresie e-usług, *Journal of Modern Science*, 1, 276-277.
28. *Rozporządzenie 2015/848 w sprawie postępowania upadłościowego (Dz.U.U.E.L.2015.141.19) z dnia 2015.06.05.*
29. Sen, A. (1985). *The standard of living: Concepts and critiques*, [w:] Hawthorn G. (ed.), *The Tanner Lectures*, 1-9, Cambridge: Clare Hall.
30. *Słownik PWN* (2024). <https://sjp.pwn.pl/>
31. Szymańska, E. (2010). Efektywność przedsiębiorstw – pomiar i definiowanie. *Roczniki Nauk Rolniczych*, 76(2), 152-164. <https://doi.org/10.22630/RNR.2010.97.2.25>
32. *Ustawa z dnia 6 grudnia 2018 r. o Krajowym Rejestrze Zadłużonych (Dz.U. 2019 poz. 55.)*
33. *Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (Dz. U. z 2022 r. poz. 1520, z 2023 r. poz. 825, 1723, 1843, 1860).*
34. Wachowski, M. (2020). Świadomość kredytowa w polskich gospodarstwach domowych w świetle badań własnych. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 394, 104-124.
35. *World Bank Data* (2022). <https://databank.worldbank.org/>
36. Wojtarska, W. (2019). Efektywność gospodarcza jako kluczowy miernik skuteczności prawa. *Zeszyt Naukowy, nr 51*, 50-59.

